

^ De Stichting vir Afrikaans organiseerde op 13 september 1997 in Pretoria een Ekspo ter promotie van de Afrikaanse taal in scholen. Leerlingen werd gevraagd om bijvoorbeeld slagzinnen voor het Afrikaans te tekenen. Hier een voorbeeld van zo'n affiche.

In: *Afrikaans vandag*, jg. 4, 1997, nr. 4. [ADV N, VY 1237]

FORUM

WANNIE CARSTENS

WAT HOU DIE TOEKOMS VIR AFRIKAANS IN? OFTEWEL: HÉT AFRIKAANS NOG 'N TOEKOMS IN SUID-AFRIKA?

INLEIDING¹

Wat kan 'n mens nog oor hierdie onderwerp sê wat nie reeds gesê is nie? In Afrikaanstalige koerante, webruijtes, radio- en televisiegesprekke, akademiese geskrifte (artikels, boeke, verhandelings, proefskrifte) is daar al by herhaling uit verskeie hoeke oor die 'probleem' (die toekoms van Afrikaans) geargumenteer. Dat daar steeds nie konsensus hieroor is nie, is wel duidelik uit die talle geskrifte en debatte hieroor.

Daar is naamlik diegene wat aanvoer dat Afrikaans 'veilig' is, en dan is daar ander wat redeneer dat Afrikaans beslis nie veilig is nie. Wat moet 'n mens hiervan maak?

Is dit iets waarvoor sprekers van Afrikaans bekommerd moet wees? Moet 'n mens maar aanvaar dat die langtermynkwyne van Afrikaans 'n sterk moontlikheid is? So dikwels word diegene wat hulle oor hierdie saak uitlaat, beskou as 'taalstryders', 'taalvegters', 'taalbulle', ens. en hiermee word 'n klimaat van verdediging in 'n stryd of 'n geveg bykans outomaties geskep. Dit is asof Afrikaans in 'n oorlog gewikkel is en diegene wat

¹ Die skrywer se intreerede, getitel "Afrikaans: enkele taaldebatspunte", as tweede gasprofessor in die leerstoel "Zuid-Afrika: Talen, literature, kultuur en maatschappij" aan die Universiteit Gent word as die basis vir hierdie bydrae gebruik. Hierdie rede is gelewer op 4 Oktober 2018. Die rede is aangepas, verwerk en ook aangevul vir hierdie bydrae.

omgee vir Afrikaans word dan as 'soldate' vir die stryd geëtiketteer. En hieruit volg die vraag: Is die situasie rakende Afrikaans dan so benard dat 'n gevegsmentaliteit nodig is om die taal te behou?

As 'n mens belang stel in Afrikaans en in die taal as sodanig, sal jy wel daarvan bewus wees dat daar ongetwyfeld groot druk op Afrikaans is. Die bogenoemde gesprekke en verslae maak dit duidelik dat dit 'n werklikheid is. Vir die doel van hierdie essay gaan ek slegs enkele aspekte bespreek wat wel ter sake is as oor Afrikaans se rol in die toekoms gepraat word.

Die hele saak kan vanselfsprekend uit 'n verskeidenheid hoeke benader word, maar ruimte maak dit nie moontlik dat dit hier betrek word nie. Daarom gaan ek op net drie aspekte fokus: wat daartoe gelei het dat daar soveel negatiewe oor Afrikaans is, welke faktore 'n rol kan speel in die groei of kwyn van 'n taal (ook van Afrikaans) en dan laastens wat 'n mens kan doen om wel vir Afrikaans 'n vaste plek in die land te verseker.

AFRIKAANS EN SY VERLEDE – DIE IMPAK VAN DIE GEBURE IN DIE VERLEDE IS VANDAG STEEDS AANWESIG

Dat die verlede van Afrikaans 'n groot impak het op waar Afrikaans vandag is, is 'n gegewe.² En dit wat vandag gebeur, gaan 'n invloed hê op Afrikaans se posisie as taal van Suid-Afrika in die toekoms. Om dit konkreet te stel: die taal Afrikaans dra swaar aan die stigma van 'n dwase politieke filosofie van die verlede (apartheid en die dominante rol van Afrikaners³ en Afrikanernasionalisme⁴ in hierdie proses)⁵ en dit het grootliks daartoe gelei dat Afrikaans as taal en ook die sprekers van Afrikaans vandag steeds deur talle sprekers van ander tale in Suid-Afrika in 'n negatiewe lig beskou word.

2 Die agtergrond tot hierdie werklikheid is omvattend bespreek in hoofstuk 20 van W.A.M. Carstens & E.H. Raidt, *Die storie van Afrikaans: uit Europa en van Afrika. Biografie van 'n taal. Deel 2: Die Afrikageskiedenis van Afrikaans*, Pretoria, 2019. Daar is uiteraard ook talle ander bronne wat hiervoor gebruik kan word, soos J.C. Steyn se uitmuntende en bekroonde boeke: J.C. Steyn, *Tuiste in eie taal. Die behoud en bestaan van Afrikaans*, Kaapstad, 1980 asook J.C. Steyn, *'Ons gaan 'n taal maak': Afrikaans sedert die Patriot-jare*, Pretoria, 2014.

3 Vgl. H. Giliomee, *The Afrikaners. Biography of a people*, Kaapstad, 2003 en H. Giliomee, *Die Afrikaners. 'n Biografie*, Kaapstad, 2004 vir meer oor die geskiedenis van die Afrikaner.

4 Prof. Jaap Steyn skryf in sy boeke *Tuiste in eie taal [...]*, *Trouwe Afrikaners. Aspekte van Afrikanernasionalisme en Suid-Afrikaanse taalpolitiek 1875–1938*, Kaapstad, 1987 asook *'Ons gaan 'n taal maak [...]*, 2014 oor wat Afrikanernasionalisme inhoud. Ook die bogenoemde boeke van prof Giliomee gee verdere agtergrond in hierdie verband.

5 Daar is talle bronne beskikbaar oor die geskiedenis van Suid-Afrika. Vir 'n kort oorsig word onder meer H. Giliomee & B. Mbenga (reds.), *Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika*, Kaapstad, 2007 aanbeveel. Uiteraard is daar heelwat meer wat gebruik kan word, soos die boeke van F. Pretorius (red.), *Geskiedenis van Suid-Afrika: van voortye tot vandag*, Kaapstad, 2012 asook F. Pretorius (ed.), *A History of South Africa. From the distant past to the present day*, Pretoria, 2014.

Onlangs het 'n lid van die EFF byvoorbeeld in die nasionale Parlement in Kaapstad aangevoer dat Afrikaans 'n "walglike taal" is en dat sy nie die taal respekteer nie (vgl. Boonzaaiër 2019b). Dit eggo die oordeel van 'n joernalis wat reeds in 2005 gesê het dat Afrikaans nie hanteer kan word asof die taal verhewe bo ander tale is nie, want al wat besonders oor die taal is, is dat dit "the official language of a racist regime [was] which tried, unsuccessfully, to ram it down the throats of all South Africans. Other than this infamous historical significance, Afrikaans is not special and should be treated as such" (Rantoa 2005). Die uitdaging is derhalwe hoe 'n mens hierdie siening benader en hoe 'n mens negatiwiteit in positiwiteit omsit.

Dit is egter duidelik dat die foute wat bepaalde sprekers van Afrikaans in die verlede gemaak het en gebeurde wat daarmee verband hou, 'n impak sal hê op dit wat in die toekoms met die taal (gaan) gebeur. Daarvoor moet daar géén twyfel wees nie. En in 'n hedendaags sterk gepolariseerde Suid-Afrika (waar politiek en etnisiteit bepalende faktore is) moet daar beplan word om hierdie negatiwiteit teenoor Afrikaans en ook die sprekers van Afrikaans te oorbrug. Dit is nie iets wat eensklaps gaan geskied nie. Dit gaan moeite, energie en harde werk verg. Maar ons moet weet: die verlede gaan nie sommer net weg nie en dit sal verreken moet word met die oog op die toekoms.

FAKTORE WAT DIE GROEI OF KWYN VAN 'N TAAL BEPAAL

Die veelbekroonde taalhistorikus JC Steyn wys in sy boek *Tuiste in eie taal. Die behoud en bestaan van Afrikaans* (1980) op 'n aantal faktore wat 'n rol speel in die groei of kwyn van tale: (a) demografiese prosesse, (b) kontak met sprekers van ander tale, (c) die verlies of wins van hoë en lae funksies, en (d) die houding teenoor die taal. Hierdie faktore dui aan dat tale se totstandkoming, ontwikkeling, groei en moontlike kwyn sterk beïnvloed word deur gebeurde (eksterne faktore) wat min met die taal self te maak het, maar eerder met die gebruikers, die sprekers, van die taal en die konteks en omgewing waarbinne die taal voorkom. 'n Taal is dus ten nouste gekoppel aan sy sprekers. Miskien is dit juis Afrikaans se grootste probleem.

Kortliks hou dié faktore die volgende in:

- Demografie: Demografiese prosesse het ruweg tot doen met faktore wat die grootte, samestelling (ouderdoms-, geslags-, etniese verspreiding) en ook verspreiding (rondbeweeg van lede) van taalgemeenskappe bepaal (vgl. Steyn 1980: 4-6). Die volgende aspekte speel hier 'n rol: die styging/daling in geboorte- en sterftesyfer, volksverhuising en/of immigrasie, onderwerping aan 'n nuwe regering, met moontlik koloniserings (oorname van die taal en kultuur van 'n nuwe heerser) as gevolg, slawerny (gedwonge verskuiwing), natuurlike faktore (siektes, natuurrampe).
- Kontak met sprekers van ander tale: Indien mense van een land na 'n ander verhuis met die doel om hulle permanent daar te vestig, sal *assimilasie* (dus opneem, word deel van, 'om gelyk te maak') in die nuwe gemeenskap plaasvind. Dit kan

die taal op drie wyses raak: *taalvermenging* kan voorkom wat op sy beurt tot *taalversteuring* (die patrone in die eie taal word versteur) kan lei, *taalverplasing* kan plaasvind (die een taal word vervang deur die ander taal) en dit kan uiteindelik die grootte van die taalgemeenskap bepaal ('n taal met meer prestige lok maklik die sprekers van kleiner tale).

- Verlies of wins van hoë en lae funksies: Mense gebruik taal om in intiemer kringe (lae funksie) asook in formeler kringe (hoë funksies) met mekaar te kommunikeer. Sodoende word die betrokke taal gebruik om alles te doen wat die sprekers met die taal wil doen, soos om te aanbid (godsdienst), onderrig te gee (onderwys: skool, universiteit), te verdedig (hof), inligting oor te dra (media), te skryf (letterkunde), te vertoon (kuns), e.s.m. Elke taal is gebonde hieraan. Die vermoë om funksies by te kry, dra by tot die uitbrei en wyer gebruik van die taal en die afneem in funksies, lei tot 'n afname in die gebruik van die taal, met as gevolg 'n stadige wegwyn van die taal totdat dit mettertyd (kan) verdwyn.⁶

- Houding teenoor die taal: Die houding (dit wil sê die 'gevoel') van mense teenoor 'n taal, in die besonder hulle eie taal, is bepalend vir die groei of kwyn van 'n taal (vgl. Steyn 1980: 18-22) – of hulle byvoorbeeld *getrou* is aan die gebruik van die taal (gebruik dit sonder om skaam te wees), of hulle *lojaal* is aan hulle taal (gee voorkeur aan hulle eie taal en probeer dit in stand hou en selfs uitbou). As 'n taal nie aanvaarbaar is vir die sprekers van ander tale nie (om watter rede ook al, soos onder meer politiek, onderwerping, stigma, lae gebruikspotensiaal) is die kans gering dat die taal deur ander aangeleer sal word. Afrikaans se etiket as “taal van die onderdrukker” in die 1970's tot vroeë 1990's het beslis daartoe bygedra dat die sprekers van Suid-Afrikaanse Afrikatale nie die taal wou (wil) aanleer nie weens die negatiewe politieke etiket gekoppel aan Afrikaans. Dit blyk ook uit die houding wat hierbo in Rantoo se opmerking weerspieël word.

Dit is van belang om te besef dat hierdie faktore soos 'n eenheid funksioneer en dat hulle geïntegreerde effek bepalend is vir die groter prentjie wat van 'n taal se groei of kwyn gevorm kan word. Dit is wel belangrik dat 'n mens bewus is van die aard van die betrokke faktore en watter effek dit kan hê omdat daar dan beplan kan word om dit om te keer.

Watter impak het hierdie faktore op Afrikaans? Dit is wel groter as wat 'n mens dink, want aan die hand van 'n evaluering van die bogenoemde faktore ten opsigte van die Afrikaanse taalwerklikheid is dit duidelik dat daar 'n langsame, maar ongelukkig sigbare, afskaling aan die gang is (vgl. Giliomee & Schlemmer (reds.) 2001, Steyn 2014, Carstens 2017, Carstens & Raidt 2019). Dit is gebaseer op die volgende feitlikhede:

6 Vgl. Carstens 2018 oor die impak van die verlies aan funksies op 'n taal se groeipotensiaal.

- Die Afrikaanssprekende gemeenskap se *demografiese* profiel is langamerhand aan die verander. Wetenskaplik-gefundeerde *projeksies* dui daarop dit in die volgende 10-30 jaar nog meer gaan verander – die getal sprekers gaan minder word. Dit gaan onvermydelik 'n impak hê op hoe die taal in die toekoms gaan lyk, wie dit gaan praat en ook vir watter doel die sprekers dit gaan gebruik. Demografiese projeksies (gebaseer op geboorte- en sterftesyfers, emigrasiepatrone) (vgl. Smit 2015, 2017, 2018) dui naamlik op 'n stadige afname (0,08% per jaar) in die wit sprekersgemeenskap van Afrikaans en 'n geringe toename in die bruin sprekersgemeenskap van Afrikaans. Dit is die grootste twee groepe Afrikaanssprekendes. As hulle afneem, kom die demografie van Afrikaans beslis onder groot druk. Emigrasie lei ook op die lang termyn tot taalverplasing, wat 'n verdere faktor is om Afrikaans se gebruik te laat afneem. En volgens alle aanduidings is daar tans in Suid-Afrika 'n volslae moedeloosheid aan die ontwikkel en dit dwing ongelukkig talle mense om te besin oor hulle voortgesette verblyf in die land (vgl. Talevi 2019).⁷ Dit is algemeen bekend dat 'n taal binne drie geslagte verplaas word deur die taal van die gasheerland, in die meerderheid gevalle Engels. En in talle Afrikaanse vriendekringe waar ek beweeg, gaan ons gesprekke so dikwels oor gesinslede (nabye familielede, kinders, kleinkinders) wat die land verlaat het – om 'n verskeidenheid van redes, maar in 'n groot mate weens die ANC-regering se uiters swak regeringsrekord, power finansiële bestuur (soos weerspieël word in die groot befondsingsprobleme wat belangrike staatsinstellings kenmerk), omvattende korrupsie in die hele land, groot bekommernis oor die ekonomie, skerp toenemende werkloosheid, 'n daling in onderwysstandaarde, die beplande instel van 'n potensieel ramspoedige nasionale gesondheidsversekeringstelsel, onsekerheid oor die toekoms van hulle kinders, ens. Hierdie mense emigreer oorwegend na Engelssprekende lande (Australië, Nieu-Seeland, Kanada, VSA, Verenigde Koninkryk).

- Afrikaans se *funksies* is onder duidelik waarneembare druk. 'n Vergelykende analise van Afrikaans se funksies – 1925, 1994, 2018 – dui op 'n besliste afname in Afrikaans se funksies (vgl. Carstens 2018, Carstens & Raidt 2019: 685-689). Sommige funksies se status het verander – sien die tabel hier onder uit Carstens & Raidt 2019. Die rede hiervoor is eenvoudig: die politieke konteks in die land het sodanig verander dat Afrikaans se status as taal verminder het. En daarmee saam die funksies.

7 “South Africa is losing at least 25 000 emigrants per year and about 1 000 high net worth individuals, joining the estimated 1.5 million South African expats abroad” (Johann van Rooyen – <https://www.fin24.com/Economy/next-big-wave-of-skilled-workers-emigrants-leaving-sa-political-analyst-20190808>). Vgl. ook Boonzaaier 2019a.

KERNFUNKSIES VAN AFRIKAANS: WAT GEBEUR MET HULLE?

Funksies van standaardtale	Funksies in Afrikaans (1910-1994)	Funksieverlies?	Wat is die stand van die funksie rakende Afrikaans? (2018)
Taal van onderrig: skole en universiteite	Ja [1914]	Ja, beduidend t.o.v. skole en universiteite	Skole: Universiteite:
Taal van godsdiens	Ja [1918]	Nee, nog nie	
Taal van regspleging	Ja [1930's]	Ja, ongetwyfeld	
Taal van die parlement	Ja [sedert 1920's]	Ja, ongetwyfeld	
Taal van die staatsdiens	Ja [sedert 1920's, maar veral sedert 1948]	Ja, ongetwyfeld	
Taal van die ekonomie	Ja [sedert 1920's]	Ja, maar Afrikaanse gemeenskap steeds van kernbelang	
Taal van die politiek	Ja [sedert 1850's]	Ja, ongetwyfeld	
Taal van die geskrewe media	Ja [sedert 1890's]	Ja, op bepaalde punte	
Taal van die radio en televisie	Ja [sedert 1930's]	Ja, op bepaalde punte (soos op SAUK-kanale)	
Taal van arbeid en werk	Ja [sedert 1920's]	Ja, op bepaalde punte	
Taal van vermaak en ontspanning	Ja [sedert 1940's]	Ja, op bepaalde punte (swaai sterk na Engels)	
Taal van die letterkunde en die kunste	Ja [sedert 1890's]	Nog nie, maar ...	
Vertaaltaal	Ja [sedert 1940's]	Nog nie, maar ...	

^ Tabel: Afrikaans se funksies: vergelykend.

- Die *skole* met Afrikaans as primêre onderrigmedium het beduidend afgeneem sedert 1994. Suid-Afrika het tans (2019) meer as 24 100 skole. Teen 2008 was Afrikaans die hoofonderrigtaal in 1 761 skole, in 2016 by 1 443 skole, en in 2017 al net in 1 274 skole. Die afname is opvallend. En hierdie tendens sal ongetwyfeld voortduur in die volgende 5-10 jaar. Die keerpunt sal waarskynlik oor tien jaar wees en daarna stabiliseer. Miskien is dit nou die tyd om eerder moedertaalonderrig in parallelmediumskole as die norm te aanvaar eerder as enkelmediumskole. Die meertalige prentjie in die land verg nuwe denke oor ou sake.

- Afrikaans as primêre onderrigtaal aan *universiteite* in Suid-Afrika bestaan in wese nie meer nie. Maar vyf jaar gelede was dit nog wel so. Sedertdien het Afrikaans sy rol as primêre onderrigtaal aan die volgende universiteite verloor: Vrystaat (2015), Unisa (2016), Pretoria (2016). Aan twee van die universiteite (Stellenbosch, Noordwes-Universiteit se kampus op Potchefstroom) is dit nog moontlik om 'n voorgraadse program in Afrikaans te volg, maar dit verander heel snel. Aan die Universiteit van Stellenbosch het Engels sedert 2016 vir alle praktiese doeleindes die verstektaal geword.

- Die gebruik van Afrikaans in die *openbare lewe* neem af. Dit word vandag min as taal van politiek, van die staatsdiens, van die hof, van vakbonde gebruik. En as taal van arbeid, van die ekonomie, van media, neem dit stelselmatig af.

- Dat daar steeds 'n negatiewe *houding* teenoor Afrikaans en Afrikaanse mense bestaan, is duidelik uit politieke uitsprake van veral die afgelope tien jaar en ook soos blyk uit die uitspraak hierbo oor Afrikaans as 'n "walglike" taal. En hofuitsprake oor taal, soos in 2016 dat Engels die taal van rekord in howe in Suid-Afrika sal wees (vgl. Slatter 2019), ongeag die meertalige aard van die land, versterk die negatiewe gesindheid.

Daar is dus rede tot bekommernis, of ons dit wil erken of nie. Maar dit geld nie net Afrikaans nie, ook die ander Afrikatale in die land.

HOE DAN NOU VERDER MET AFRIKAANS?

Daar is natuurlik maklike maniere om die werklikheid wat hier bo geskets is te hanteer, naamlik deur dit te ontken, in die spreekwoordelike sak en as te sit, aggressief te raak, of te sê dat dit maar net bangmaakstories is en die spreekwoordelike boodskapper te skiet, maar daar is ook alternatiewe maniere om hiermee te werk te gaan. Die oplossing lê op hierdie vlak. Dit is wel belangrik om hier so te werk te gaan dat wat jy doen nie verdere skade aanrig en tot (verdere) vervreemding lei nie.

Daar is etlike duidelike stappe wat geneem kán word.⁸ Ter wille van die beperkte ruimte noem ek net elf hiervan. Hierdie stappe sal nie noodwendig onmiddellik lei tot die gewenste verandering in Afrikaans se demografie nie, of Afrikaans se funksies beduidend laat toeneem nie, maar dit is stappe wat gesamentlik 'n groot rol kan speel om van die *persepsies* oor Afrikaans teen te werk en sodoende negatiewe houdings oor Afrikaans en sy sprekers kan verander. En dit is in wese wat moet gebeur: mense moet ánders oor Afrikaans en sy sprekers begin dink as wat in die verlede die geval was. Dan kan die ander faktore moontlik ook daarby baat.

a) Afrikaanssprekende mense moet aanhou om Afrikaans te gebruik – hulle moet hul menswees en hul daaglikse handel en wandel in Afrikaans uitleef. Dit is hulle reg as burgers van Suid-Afrika.

b) Elke Afrikaanssprekende moet 'n ambassadeur vir Afrikaans wees deur positiwiteit uit te straal oor Afrikaans se toekoms. Dit moet weerspieël word in hulle doen en late, in hulle optredes teenoor ander mense in die land, in die besonder ander taalgroepe in die land.

c) Afrikaanssprekendes moet besef dat hóé hulle in Afrikaans optree (vriendelik,

⁸ In W.A.M. Carstens & E.H. Raidt, *Die storie van Afrikaans [...]*, pp. 976-818 word 88 sodanige stappe uitgelig.

uitreikend, aggressief), bepaal wat ander taalgroepe óór Afrikaans dink. As iemand byvoorbeeld rassisties in Afrikaans is, word Afrikaans ervaar as 'n taal wat deur rassiste gebruik word. As iemand aggressief in Afrikaans is, word Afrikaans ervaar as 'n taal wat deur aggressiewe mense gebruik word. As iemand iets dom in Afrikaans doen (soos om die ou vlag van Suid-Afrika by 'n buitelandse sportgeleentheid te swaai), maak dit deure vir Afrikaans toe. Dit is nie 'n ambassadeursrol nie, maar 'n vernietigersrol.

d) Afrikaans moet gedepolitiseer word. Dat Afrikaans weens historiese gebeure polities gestigmatiseer is, is nie te betwyfel nie. Maar dit is belangrik dat Afrikaans en (veral wit) Afrikaanssprekendes uit die politieke kollig kom. So moet die koppeling van Afrikaans aan die regse politieke dampkring, wat dikwels gekenmerk word deur aggressie en eksklusiwiteit, losgemaak word. Die feit dat regse politici en kommentators Afrikaans misbruik vir hulle eie doeleindes, is 'n gegewe. Maar die persepsie dat Afrikaans primêr die domein is van hierdie politici en hulle volgelinge – wat soms met kwetsende rassistiese uitsprake gepaard gaan soos uit soveel sosialemediaplatforms blyk – moet verander word. Afrikaans word deur mense uit alle politieke groeperings gebruik. Hou dit so deur nie toe te laat dat die regse politici se profiel, optredes en uitsprake die Afrikaanse toneel oorheers nie.

e) Die politieke opset in Suid-Afrika sedert 1994 het bepaalde verwagtinge gestel. Die samelewing sou naamlik gedryf word deur die grondwetlike waardes van onder meer vryheid, gelykheid, menswaardigheid, en die Grondwet sou as oppergesag geld, maar weens die administratiewe en bestuursonvermoë van die regering het dit in die praktyk nie werklik gerealiseer nie. Daar is 'n gebrek aan politieke wil om meertaligheid een van die kernbestanddele van die Suid-Afrikaanse samelewing te maak, soos die Grondwet ook voorskryf. Dit dra daartoe by dat Engels mettertyd so 'n verhewe rol gekry het. Om uit hierdie dilemma te kom, sal daar 'n politieke skikking ten opsigte van tale moet kom, bedoelende dat die regering aanvaar dat *meertaligheid* die rigtinggewende raamwerk van die Grondwet is en dat hulle dit aktief implementeer. Dit bly iets waartoe gewerk moet word. Dit sal dan vir Afrikaans die ruimte gee om sy plek in die talebedeling in die land te vind. Maar sonder so 'n politieke skikking is die toekoms vir alle tale anders as Engels duister.

f) Die verband tussen Afrikaans en ras en etnisiteit moet losgemaak word. Maar dit moet deur lede van die Afrikaanssprekende gemeenskap gedoen word deur hulle optredes teenoor mekaar. Afrikaans is nie, en was nog nooit, 'n taal wat net deur wit mense gepraat is nie. Afrikaans is 'n inklusiewe taal wat álmal insluit wat Afrikaans praat. Statisties gesproke (2011-sensus) is die bruin Afrikaanse gemeenskap die dominante sprekersgroep – bykans 51% van die Afrikaanse gemeenskap is bruin, 39% wit, 8% swart en 2% uit Indiërgemeenskap. Die bruin gemeenskap moet daarom hulle reg op Afrikaans opeis. Enige wit veldtog vir Afrikaans is daarom gedoem nog voor dit begin het.

g) Afrikaanssprekendes moet die grondwetlike middele tot hulle beskikking gebruik om hulle regte as Afrikaanse landsburger op te eis en uit te leef. Die Grondwet van Suid-Afrika dui *meertaligheid* (aldus artikel 6, Wet 108 van 1996)

^ “Ek is lief vir Afrikaans!” (Bewusmaking deur Vriende van Afrikaans).
Zelfklever, s.d. [ADV, VPPA 770]

aan as die onderliggende beginsel rakende die gebruik van tale in die land. Geen amptelike taal is daarom belangriker as die ander tien nie, ten spyte daarvan dat die regering toegelaat het dat Engels die *de facto*-verstektaal op soveel terreine geword het. Elke persoon het die reg tot onderrig in hul moedertaal (wel nie ongekwalifiseerd nie), alhoewel dit nie altyd so maklik opeisbaar is nie, grotendeels weens ‘n mislukte staat. Maar Afrikaanssprekendes moet ook weet dat daar vir Afrikaans slegs ‘n toekoms binne ‘n meertalige bedeling is, en aanvaar ook dat Afrikaans naas ander tale in die land bestaan.

h) Afrikaanssprekendes moet besef Afrikaans is nie die belangrikste taal in die land nie. Hulle moet ook nie so optree dat so ‘n indruk gewek word nie. Alle tale is vir alle sprekers belangrik en daarom moet almal dieselfde regte rakende hulle tale geniet.

i) Afrikaanssprekendes moet onderling regmaak wat in die verlede in die taalgemeenskap self verkeerd geloop het. *Versoen* dus met mekaar. Dit doen 'n mens op twee maniere: (i) herstel onderlinge verhoudinge en (ii) maak seker dat die geskiedenis oor die taalgemeenskap die volle verhaal betrek. Afrikaans se verlede tel teen hom, of ons dit wil weet of nie. Die rede is heel eenvoudig: dit is histories lank voorgehou as 'n taal van hoofsaaklik wit sprekers terwyl die werklikheid anders was, want daar was nog altyd meer bruin sprekers van Afrikaans as wit sprekers. In hierdie proses het daar enorme verwydering ingetree tussen die wit en bruin en swart sprekers van Afrikaans en die toepassing van die apartheidsbeleid – wat in 'n groot mate uitgevoer is in die monde van wit sprekers van Afrikaans – het hierin 'n groot rol gespeel. Laat dit duidelik gesê word.

Die kloof tussen die wit en bruin sprekers van Afrikaans was groot en die woede teenoor wit sprekers se betrokkenheid by negatiewe politieke gebeure was nog groter. In die belang van Afrikaans en sy inklusiewe sprekersgemeenskap moes hierdie *gaping* op die een of ander manier oorbrug word. Hoe oorbrug 'n mens so 'n gaping, een wat aan die een kant gebou was op 'n kloof tussen gemeenskappe op grond van velkleur, maar aan die ander kant van mense wat dieselfde taal praat? Hoe kom 'n mens op die punt dat jy wantroue, woede, skaamte oor die verlede en die begeerte om nouer te skakel, versoen? Sedert 2003 het daar wel so 'n proses in Afrikaans aan die gang gekom en die resultaat daarvan was die totstandkoming van die Afrikaanse Taalraad (ATR) in 2008 (vgl. Carstens & Raidt 2019: 727-744). Hierdie proses het nie net 'n liggaam opgelewer wat 'n gesamentlike stem vir die Afrikaanse gemeenskap gee nie, maar ook publikasies waarin pogings aangewend is om 'n inklusiewe geskiedenis van Afrikaans te weerspieël – vgl. Van Rensburg 2012, 2018a, 2018b; Carstens & Le Cordeur (reds.) 2016; Carstens & Raidt 2019. Hierdie proses is nog verre van afgehandel, maar dat dit begin het, is van kernbelang. Die werk hiermee is 'in proses', maar dit duur gelukkig voort. Versoening is nie 'n eenmalige proses nie, maar 'n kontinue een. As die ywer afneem, moet dit weer opgetel word en voortgesit word. Hierdie fase durf wel nie afgeskeep word nie.

j) Die rol van die jeug in die voortgang van Afrikaans mag nie onderskat word nie. So dikwels word hedendaagse debatte oor Afrikaans oorheers deur ouer wit mans. Dit is tyd om terug te staan en die jeug die geleentheid te bied om betrokke te raak by die prosesse om Afrikaans beter te posisioneer. Dit begin gelukkig al hoe meer gebeur deur aktiwiteite van die ATKV, die ATR en ander organisasies, en dit gee hoop vir die toekoms. Jong mense is nie so gekoppel aan die apartheidsverlede nie en hulle neem daarom onbevange aan gesprekke en aktiwiteite deel. Dit skep ruimte vir kreatiwiteit en innovasie.

k) Afrikaanssprekendes moet Afrikaans se inherente verskeidenheid koester. Te lank is die standaardvariëteit van Afrikaans voorgehou as die norm vir Afrikaans en hierdeur het hierdie variëteit eksklusief geword. Deesdae is dit duidelik dat Afrikaans 'n "*huis met vele wonings is*" waarin die hele Afrikaanse sprekersgemeenskap opgeneem word.

Dit is derhalwe maniere wat hoop gee dat die probleem oor Afrikaans en sy toekomstige posisie in die land wel opgelos kán word. Daar is vanselfsprekend nog talle ander stappe wat geneem kan word, maar as 'n mens reeds by die bogenoemde elf begin, is dit al 'n beduidende en gefokuste stap vorentoe.

SAMEVATTING

In hierdie bydrae is daar uitgewys dat Afrikaans as taal in Suid-Afrika ongelukkig onder druk is – in so 'n mate dat mense met reg bekommerd is of Afrikaans op die lang termyn volhoubaar is as taal in 'n politiek gedrewe Suid-Afrika.

Die vertroue is dat hierdie bydrae help om 'n groter bewuswording te skep vir diegene buite Suid-Afrika dat alles nie werklik 'in orde' is rakende Afrikaans nie. Die bedreigings wat hier bo uitgelik is, is nie vermeende bedreigings nie, maar wel 'n feitlik gestelde weerspieëling van werklikhede rakende taal op grondvlak in die land. Die bydrae is nie daarop gemik om alarmisties te wees nie, maar eerder om inligting oor te dra wat tot die uitbou van kennis oor die komplekse talesituasie in Suid-Afrika kan lei. Natuurlik gaan Afrikaans nie eensklaps verdwyn nie, maar as daar nie 'n bewustheid is van die bedreigings vir Afrikaans nie, kan daar ook nie betyds beplan word vir stappe om potensiële funksieverliese teen te werk nie.

Geraadpleegde bronne

Boonzaaier, D 2019a. Emigrasie skiet die hoogte in. *Rapport*, 26 Mei 2019, bl. 6. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Algemeen/emigrasie-ski-et-die-hoogte-in-20190525>

Boonzaaier, D 2019b. 'Afrikaans is 'n walglike taal' – LP. *Rapport*, 15 Julie 2019, bl. 2. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Politiek/afrikaans-is-n-walglike-taal-lp-20190713>

Carstens, WAM 2017. Meertaligheid en Afrikaans in Suid-Afrika: die stand van sake. *Internasionale Neerlandistiek*, 55 (3): 191-207.

Carstens, WAM 2018. Rolbosse en Afrikaans: Die funksiedebat. In Coleman, T. e.a. (reds.) 2018: 505-533. (Coleman, T; J de Caluwe, V de Tier, A-S Ghyselen, L Triest, R Vandenberghe & U Vogl (reds.). 2018. *Woorden om te bewaren. Huldeboek voor Jacques Van Keymeulen*. Gent: Skribis.)

Carstens, WAM & EH Raidt 2019. *Die storie van Afrikaans: uit Europa en van Afrika. Biografie van 'n taal*. Deel 2: "Die Afrikageskiedenis van Afrikaans". Pretoria: Protea Boekhuis.

Carstens, WAM & M le Cordeur (reds.) 2016, 2019. *Ons kom van vêr*. Kaapstad: Naledi Online.

Giliomee, H 2003a. *The Afrikaners. Biography of a people*. Kaapstad: Tafelberg.

Giliomee, H 2003b. *The Rise and Possible Demise of Afrikaans as a Public Language*. Kaapstad: PRAESA, Universiteit van Kaapstad.

Giliomee, H 2004. *Die Afrikaners. 'n Biografie*. Kaapstad: Tafelberg.

Giliomee, H & B Mbenga (reds.) 2007. *Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika*. Kaapstad: Tafelberg.

- Giliomee, H & L Schlemmer 1990. *From Apartheid to Nation Building*. Kaapstad: Oxford University Press.
- Giliomee, H & L Schlemmer (reds.) 2001. *Kruispad. Die toekoms van Afrikaans as openbare taal*. Kaapstad: Tafelberg.
- Pretorius, F (red.) 2012. *Geskiedenis van Suid-Afrika: van voortye tot vandag*. Kaapstad: Tafelberg.
- Pretorius, F (ed.) 2014. *A History of South Africa. From the distant past to the present day*. Pretoria: Protea.
- Rantoa, J 2005 Government should do away with Afrikaans medium schools. *Cape Argus*, 23 Feb. 2005, bl. 9.
- Slatter, L 2019. Afrikaans as regstaal het in howe en opleiding sy laaste asem uitgeblaas. *Rapport*, 10 Maart 2019, bl. 6. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Hof/afrikaans-as-regstaal-het-in-howe-en-opleiding-sy-laaste-asem-uitgeblaas-20190309>
- Smit, F 2015. Wit bevolking gaan nog skerp afneem. *Beeld*, 1 Okt. 2015, bl. 19.
- Smit, F 2017. Minder wit Afrikaanses maak steeds verskil. *By, Beeld*, 19 Aug. 2017, bl. 14-15.
- Smit, F 2018. Emigrasie: Wie gly en wie bly? Geplaas 18 Febr. 2018. <https://www.netwerk24.com/Stemme/Aktueel/emigrasie-wie-gly-en-wie-bly-20180218>
- Steyn, JC 1980. *Tuiste in eie taal. Die behoud en bestaan van Afrikaans*. Kaapstad: Tafelberg.
- Steyn, JC 1987. *Trouwe Afrikaners. Aspekte van Afrikanernasionalisme en Suid-Afrikaanse taalpolitiek 1875–1938*. Kaapstad: Tafelberg.
- Steyn, JC 2014. 'Ons gaan 'n taal maak': Afrikaans sedert die Patriot-jare. Pretoria: Kraal-Uitgewers.
- Talevi, G 2019. Waar gaan almal heen: Die storie agter die land se verlies aan vaardighede. Geplaas 9 Aug. 2019. <https://www.vryeweekblad.com/nuus-en-politiek/2019-08-09-waar-gaan-almal-heen-die-storie-agter-die-land-se-verlies-aan-vaardighede/>
- Van Rensburg, C 2011. *So kry ons Afrikaans*. Pretoria: Lapa.
- Van Rensburg, C 2018a. *Van Afrikaans gepraat*. Pretoria: Malan Media & LAPA.
- Van Rensburg, C 2018b. *Finding Afrikaans*. Pretoria: Malan Media & LAPA.